
Diskurz o migraci Romů na příkladu internetových diskusí

JIŘÍ HOMOLÁČ*

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, Filozofická fakulta UK, Praha
Tokyo University of Foreign Studies, Tokyo

Discourse on the Migration of Roma – The Example of Internet Discussion

Abstract: In this article the author defines discourse as an analytical construct, as a complete web of texts and reactions to them in a certain sphere of the life of society and/or on a certain topic. This interpretation provides a more plausible and more verifiable model of social communication than approaches based on the assumption that the mediating element in individual interactions and social structures is social cognition. Another advantage is that discourse, as the use of language or other semiotic systems, is not reduced to just a set of characteristic and often thematic devices. In the article the author looks at the example of the majority discourse on Roma migration and analyses an internet discussion of an article on the planned migration of Slovak Roma as one genre in which this discourse occurs. The objectives of this analysis are to identify which points in the article the discussants focus on and how they react to them; to reveal how meaning is formed out of interaction by looking at comments directly referring to other comments in the same discussion; and to suggest how an analysis of internet discussions, combined with internet searches, can be applied in discourse analysis.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 2: 329–351

1. Úvod

1.1 Diskurz bývá definován jako užívání jazyka, event. dalších znakových systémů¹ – členy dané společnosti, resp. jejich jistou skupinou (teoreticky i jednotlivcem) a/nebo v určité oblasti společenského života a/nebo v komunikaci o určitém tématu. Tyto a další faktory lze kombinovat a analyzovat např. mediální diskurz o Romech. Obvyklý způsob popisu nějakého diskurzu, tj. výčet charakteristických prostředků, je praktický a postihuje to, že díky znalosti těchto prostředků členové jisté společnosti texty daného diskurzu produkují a/nebo je jako takové rozpoznávají a interpretují. Diskurz však netvoří jednotlivé dobře rozpoznatelné prostředky, ale texty a způsoby produkce, recepce a distribuce textů i jednotlivých prostředků [k pojetí diskurzních praktik srov. např. Fairclough 1992].

* Veškerou korespondenci posílejte na adresu Jiří Homoláč, 3-11-1, Asahi-cho, Fuchu-shi, Tokyo, 183-8534, JAPAN, e-mail: jiri.homolac@seznam.cz.

¹ K různým pojetím diskurzu srov. např. [Titscher et al. 2000; Schiffrin, Tannen, Hamilton 2001; Jaworski, Coupland 2001].

Soubory prostředků, které členové jistého společenství v textech nějakého diskurzu očekávají, na základě jejichž výskytu usuzují, o jaký diskurz jde, a pomocí nichž v konkrétní situaci a za konkrétním účelem interpretují tu část reality, o které komunikují, nazývám podle Pottera a Wetherellové [Potter, Wetherellová 1992] interpretační repertoáry.² Na rozdíl od nich však nepovažuji interpretační repertoár a diskurz za synonyma, protože užívání jazyka, ať vůbec, nebo v konkrétní situaci, je na užívání interpretačního repertoáru neredukovatelné.

Již bylo řečeno, že diskurz charakterizují také způsoby zacházení s texty. I pro zmínky o produkci, recepci a distribuci textu však platí, že textová analýza se zabývá zejména tím, co se užitím jednotlivých prostředků dělá [Austin 2000]. Napíše-li tedy např. jeden účastník internetové diskuse druhému, že se mu líbil jeho vtip a že ho přeposlal dál, je to v dané interakci forma pozitivního hodnocení tohoto vtipu. Pouze sekundárně představuje tento příspěvek informaci o jednom způsobu recepce a distribuce textů v daném diskurzu, resp. tip pro etnograficky či sociologicky orientovanou analýzu internetové komunikace o daném tématu nebo vůbec.

1.2 Svě pojetí diskurzu vyložím na příkladu majoritního diskurzu o romské migraci. Adjektivum „majoritní“ zde přitom slouží především k přesnějšímu vymezení zkoumaného konstruktů. Popsat diskurz o migraci Romů by totiž vyžadovalo zabývat se také tím, jak se o tomto tématu píše např. na romských internetových stránkách. Jejich příspěvatelé jednak říkají o migraci Romů něco jiného (a obracejí se k někomu jinému), ale především to říkají jinde a toto jinde je zřetelně oddělené/ analyticky oddělitelné od analyzovaných diskusí.

Distinkce majoritní – romský diskurz je moje/analytická, ale účastníci internetových diskusí – netematizovaně – pracují s něčím, co jí odpovídá. Výroky typu „Kde jsi vzal počítač?“ jsou adresované jen účastníkům považovaným za Romy. Pisatelé jimi nejen implicitně přisuzují kategorii Romové atribut „kradou“, ale tyto účastníky svým způsobem vylučují z diskuse nebo se k nim přinejmenším nechovají stejně jako k ostatním. O povědomí diskutujících o existenci romského diskurzu o migraci Romů pak svědčí např. výroky typu „pořád křičí, že nemají práci“.

Tam, kde dále mluvím o Romech, mluví účastníci internetových diskusí o cizincích. Tam, kde užívám výraz „majorita“, mluví diskutující z pozice příslušníků kolektivity/MY, která/é může, ale nemusí být označena/označeno jako „Češi“. Tato kolektivita/toto MY konstruuje svou odlišnost od Romů mj. tím, že o sobě jaksí samozřejmě předpokládá, že tvoří většinu obyvatel České republiky (viz výroky typu „menšina se musí podřídit většině; když to takhle půjde dál, bude jich brzo víc než nás“). Příslušník majority je každý účastník majoritního diskurzu o Romech, který nemusí svou pozici v tomto diskurzu nějak tematizovat. Pokud tak učiní, vymezuje

² Adjektivem „interpretační“ se tedy (alespoň ne primárně) nemíní to, že tyto repertoáry nějak předinterpretovávají tu oblast reality, o níž se mluví/píše. V tom je hlavní rozdíl mezi touto koncepcí a foucaultovským pojetím diskurzu, ale vlastně i jazykovým relativismem, které předpokládají, že svět/realita jsou předinterpretovány v diskurzu, resp. v jazyce.

se ve vztahu k Romům, a to na základě etnické příslušnosti nebo na základě nějakých jiných atributů (např. „platí daně“), nejčastěji tedy těch, jejichž deficit je považován za charakteristický pro kategorii Romové.

Majoritního diskurzu o Romech se samozřejmě může zúčastnit i Rom. Pokud by psal jako Čech/příslušník majority, sám by se za Roma neprohlásil a ani jinak by tomu nic nenasvědčovalo, byl by pro účastníky – anonymních – internetových diskusí i pro analytika Čech/příslušník majority. Pokud by svou etnicitu nějak tematizoval a říkal to, co obvykle píšou příslušníci kategorie normální Češi, tj. ti, kteří mj. říkají, že jim na Romech nevadí jejich etnická příslušnost, ale chování (k relačnímu páru normální Češi – zastánci Romů viz 5.4.2.2), byl by pro analytika Rom (protože to o sobě říká); bylo by třeba zkoumat, co svým příspěvkem v dané diskusi dělá. Ostatní diskutující by tohoto účastníka zřejmě přiřadili k sub/kategorii slušný Rom a tím by „schválili“ jeho účast v diskusi (viz příspěvek nicku aa v 5.3.6.3.4). Není třeba zdůrazňovat, že taková procedura se vůči jiným účastníkům neuplatňuje.

Volbou výrazů „majoritní“ a „majorita“ jsem chtěl předejít následujícím nedorozuměním: a) výrazy „většina“ a zvláště „většinový“ (diskurz) by mohly nenáležitě evokovat názorovou většinu; b) výrazy „neromský“ (diskurz) a „neRomové/Neromové“ patří podle mé zkušenosti do repertoáru příslušníků kategorie zastánci Romů a jako takové je pocítují i příslušníci kategorie normální Češi. Jako analytická kategorie jsou proto stejně nevhodné jako třeba výraz „rasista, rasistický“; c) výrazy „etniční Češi“ a „diskurz etnických Čechů“ považuji za zjevně neadekvátní, např. proto, že účastník jiné debaty vyvrací názor, že Češi jsou rasisté, tím, že jeho manželka je cizinka a Romy také nemá ráda.

Majoritní diskurz o migraci Romů si lze představit jako množinu všech textů spojených paradigmatickým, architextovým vztahem (mají stejné téma). Možnost syntagmatických, intertextových vztahů, kterou uvedený paradigmatický vztah zakládá, naplňují některé z textů o migraci Romů tím, že jiné texty citují, komentují je atd. [podrobněji viz Homoláč 1996].³

V rámci tohoto pojetí je možné zkoumat, jaké prostředky se v této množině textů typicky užívají, nebo analyzovat intertextové navazování jednoho textu na jiný, ať už signalizované autorem navazujícího textu, nebo identifikované analytikem. Takto pojatý diskurz je samozřejmě konstrukt [k pojetí diskurzu jako analytikova konstrukt viz Phillips, Jørgensen 2002]. A to především proto, že tyto texty primárně spojuje potenciální, paradigmatický vztah, ale také proto, že některé z nich patří současně do diskurzu o nějakém jiném tématu a především do diskurzů vymezených na základě jiných faktorů, např. příslušnosti k určité komunikační, sociální oblasti (např. k mediálnímu diskurzu).

Jako nosnější se mi jeví použít paradigmatický vztah, tj. sdílení tématu, jen jako nástroj pro vymezení přibližných hranic daného diskurzu a vyjít z toho, že texty o migraci Romů jsou navzájem propojeny – samozřejmě ne každý s každým – syntagmatickými vztahy. Tyto mezitextové vztahy jsou sice reálné, přesněji realizované

³ Navazují samozřejmě nejen na texty o migraci Romů, od toho ale pro tuto chvíli odhlížím.

členy daného společenství, ale většinou zcela privátně nebo v úzce lokální interakci, a proto nejsou dostupné širšímu publiku (někomu druhému), a tedy ani analytikovi. Dá se však předpokládat, že nevypadají nějak zásadně jinak než ty, které jsou analytikovi přístupné jakožto analytikovi a/nebo jako kompetentnímu členovi dané společnosti.

K majoritnímu diskurzu o migraci Romů tedy patří nejen internetové diskuse nebo tato studie, ale i reakce na texty o migraci Romů a jiné reakce, tedy např. to, že si lidé při čtení pomyslí něco o autorovi, pokývují souhlasně hlavou, předčítají ostatním, ti na jejich reakce reagují atd. Rozdíl mezi textem a reakcí je jistě velmi vágní, reflektuje však každému zřejmý rozdíl mezi dopisem čtenáře do novin a tím, co si (týž) člověk myslí nebo říká či dělá při jejich čtení. Pokud je totiž diskurz pojímán jako síť všech textů (např. o migraci Romů) a reakcí na ně a na jiné reakce, přestává být z hlediska analýzy důležitý rozdíl mezi produkcí a recepcí, ale také mezi myšlením na jedné straně a mluvením a děláním na straně druhé (dále se ovšem zabývám jen reakcemi para/verbálními).

I takto pojatý diskurz o migraci Romů je samozřejmě analytikův konstrukt. I kdyby totiž analytik měl k dispozici všechny texty a reakce o migraci Romů v určitém, sebekratším období, tyto texty by vytvářely celek jen v jeho mysli. Ani tak by ale nebyl schopen uspokojivě popsat proměnu tohoto celku v čase, jeho vztah k diskurzům o něčem jiném atd.

Pojetí diskurzu jako síť všech textů (např. o nějakém tématu) a reakcí na ně a na jiné reakce a zvláště jeho aplikace na konkrétní texty je inspirováno etnometodologickou maximou „významy/sociálně jsou utvářeny v interakci“, konkrétněji Leudarovým a Nekvapilovým pojmem dialogická síť [viz např. Nekvapil, Leudar 2002, 2003]. Počítá však i s interakcemi jen předpokládanými a nebrání se vymezení diskurzu na základě paradigmatického vztahu (např. sdílení tématu). Proto se může jevit jen jako varianta foucaultovských přístupů pojímajících diskurzy jako entity existující nezávisle na vůli mluvčích [ke kritice „tektonického“ pojetí diskurzu srov. Potter, Wetherell 1992], tedy jako něco, co je se zmíněnou inspirací etnometodologií v rozporu.

Etnometodologicky orientované přístupy se obvykle nezabývají tím, že sociální řád je re/produkován nejen ve zkoumané interakci, ale i v předchozích, souběžných i následujících interakcích, které jsou s ní spojeny reálnými nebo potenciálními vztahy. Tomu, kdo chce zkoumat vztahy mezi více interakcemi a za zprostředkující článek mezi analyzovanou interakcí/analyzovaným textem a sociálními strukturami nepovažuje sociální kognici,⁴ může, domnívám se, představené pojetí diskurzu posloužit jako vodítko při vyhledávání v čase a sociálním prostoru situovaných sítí textů.

⁴ Van Dijk [Van Dijk 2003: 89] definuje sociální kognici jako „systém mentálních struktur a operací, které sociální aktéři získávají, užívají a mění v sociálních kontextech a které členové sociálních skupin, organizací a kultur sdílejí. Tento systém se skládá z několika subsystemů, jako jsou např. vědění/poznání (knowledge), postoje, ideologie, normy a hodnoty, a ze způsobů, jimiž jsou tyto subsystemy ovlivňovány a usouvztažňovány v diskurzu a ostatních sociálních praktikách“.

1.3 Majoritní diskurz o migraci Romů tvoří: a) psané i mluvené texty a jejich ne-dialogické i dialogické komplexy,⁵ jejichž tématem je migrace zvláště českých a slovenských Romů, i ty, které se o této migraci jen zmiňují; b) psané i mluvené texty reprodukcující a komentující, co o tomto tématu říkají a píšou Romové (médiá i jednotlivci) a zahraniční média; c) verbální, paraverbální (např. smích) i neverbální reakce/interpretace (např. vypnutí televize) na výše zmíněné texty i na reakce jiných konzumentů, tj. např. komentáře diváků sledujících televizní zpravodajství atd. Reakce příjemců jsou pro analytika sice často obtížně dostupné, ale rozhodně nejde jen o mentální procesy probíhající v myslích jednotlivých konzumentů. Tvoří podstatnou část každého diskurzu, a proto je třeba hledat nové příležitosti, jak je získat.⁶

Konkrétnější představu o diskurzu o romské migraci si lze udělat např. prostřednictvím internetových diskusí k článkům s tímto tématem. Je to však představa limitovaná, protože internetové diskuse jsou jen jedním žánrem diskurzu o romské migraci a ten je zase součástí diskurzu o Romech atd. Především je ale třeba mít na paměti, že ne všichni účastníci četli celou diskusi i úvodní článek a že nelze zjistit, zda a proč odmíčevši se účastník danou diskusi opustil, nebo zda ji dále už jen sledoval atd. Tedy že internetová diskuse jako celek je analytikův konstrukt.

2. Data

Materiál pro analýzu diskurzu o migraci Romů si lze nejsnáze opatřit zadáním klíčových slov „emigrace“, „Romové“, „cikáni“ do internetového vyhledávače. Tak (samozřejmě i „přirozeněji“, např. čtením internetových článků o Romech) se lze dobrat také internetových diskusí, ve kterých je migrace Romů hlavním tématem nebo je v nějaké jiné souvislosti jen zmíněna.

O reprezentativnosti takto získaného materiálu lze jistě mít pochybnosti. Díky tomuto postupu však analytik nemusí vybírat texty pro analýzu na základě předem dané představy o tom, co do diskurzu o migraci Romů vlastně patří. Navíc může analyzovat vztahy tohoto diskurzu k jiným diskurzům nejen na základě zmínek o jiných tématech (např. bezpečnostní problematice), ale také zmínek o migraci Romů v textech o jiných tématech (např. o financování hudebních divadel), event. toho, do kterých jiných diskusí účastníci analyzované diskuse přispěli (např. diskuse o válce v Iráku).

Internetové diskuse jsou tak odlišné od toho, co se o daném tématu píše v mé-

⁵ Odkazují zde na Hausenblasovo rozlišování komplexů komunikátů podle směrovanosti toku informace a podle stupně komplexnosti. Příkladem komplexu se zvrtným tokem informace je např. hádka, příkladem komplexu s nezvrtným tokem informace jsou např. televizní zprávy; existují samozřejmě komplexy smíšené. Stupněm komplexnosti se od sebe liší např. básnická sbírka – sebrané spisy – knižnice [Hausenblas 1996: 33].

⁶ Srov. Nekvapilovu analýzu debaty vyvolané novinovým článkem o Romech během „posezení po sportu“ [Nekvapil, Leudar 2003].

diích,⁷ že by podobná data bylo jinde možné získat jen pomocí skrytého nahrávacího zařízení. Tím ale rozhodně nemá být řečeno, že internetové diskuse poskytují „pravdivější“ obraz společenské reality než třeba média. Z hlediska analýzy diskurzu je jejich největší předností naopak to, že mají k vnětětové realitě mnohem volnější vztah než např. televizní debata. Diskutující totiž nejen sami více nebo méně využívají anonymity, ale jsou také více nebo méně srozuměni s tím, že virtuální identita ostatních účastníků nemusí odpovídat jejich „skutečné“ identitě, např. že jeden diskutující může užívat více nicků, tj. uživatelských jmen, a že někteří účastníci mohou zastávat nějaký názor jen proto, aby ostatní vyprovokovali. Principiální nespolehlivost údajů o světě mimo danou diskusi tak dovoluje analytikovi zabývat se právě jen pravidelnostmi v užívání jazyka, resp. tím, jak jsou v interakci konstruovány/utvářeny subjekty a objekty.

3. Metody

Tato studie vychází:

- a) z etnometodologie [srov. např. Francis, Hester 2004] – zabývá se tím, na co se v článku a/nebo v jiných diskusních příspěvcích zaměřují sami diskutující; co dělají, když mluví o migraci Romů; a o čem jiném v souvislosti s ní se vyjadřují;
- b) členské kategorizační analýzy [srov. např. Nekvapil 2000/2001] – zkoumá nejen to, s jakými kategoriálně vázanými predikáty a aktivitami mluvčí spojují např. kategorii Romové/cikáni, ale především to, v jakých souvislostech a za jakým účelem je užívají;
- c) diskurzívní psychologie [srov. např. Potter 1996; Potter, Edwards 2001] – pozornost je věnována tomu, jak mluvčí budují své verze migrace Romů a vztahů mezi majoritou a Romy jako reálné nebo vycházející z reality a jak zpochybňují verze, které jsou s těmi jejich v rozporu.

4. Etnografické pozadí

Pro česká média a (pouze následně?) pro jiné české mluvčí patří „romská otázka“ k tomu, co nadále spojuje nástupnické státy Československa. Po celou dobu od jeho rozpadu se pak v českých médiích čas od času objevují texty o (očekávané, chystané) emigraci slovenských Romů do České republiky. V první třetině roku 2004 byl výskyt těchto textů motivován tím, že v souvislosti se snížením sociálních dávek došlo v únoru toho roku na východním Slovensku k demonstracím a rabování obchodů, proti kterým zasahovaly policie a vojsko.

⁷ Administrátoři internetových diskusí upozorňují potenciální přispěvatele na to, že vulgární a rasistické příspěvky budou vymazány. Někdy bývá dokonce kvůli množství rasistických nebo vulgárních příspěvků zrušena celá diskuse.

5. Analýza

5.1 Analyzovaná internetová diskuse navazuje na článek *Slovenští Romové kupují hromadně jízdenky na západ*, jeden z řady textů dopisovatele Práva o situaci Romů na Slovensku publikovaných na zpravodajském serveru Novinky.⁸ Následující shrnutí má ukázat, jak tomuto článku rozumím já jako etnický Čech i jako analytik, který se psaním o Romech zabývá [srov. Homoláč, Nekvapil, Karhanová 2003].

V první části výchozího článku jsou uvedeny citace a parafráze výroků o připravované emigraci několika solventních Romů (mluvčí Slovenské informační služby), o plánovaném odchodu rodin z východního Slovenska do Belgie, Finska a Irska (rozhlasová stanice Twist) a o tom, že se Romové více informují na letenky či jízdenky do těchto zemí (pracovnice nejmenované cestovní kanceláře). Možnost odchodu většího počtu Romů, sugerovanou titulkem, potvrzuje vlastně jen výrok bývalého starosty košického sídliště Luník (čtenáři článků o slovenských Romech vědí, že jde o slovenský Chanov), že kvůli nezaměstnanosti odejde téměř polovina obyvatel tohoto sídliště. V přímém rozporu s titulkem je pak ujištění mluvčího SIS, že [v]žádáném případě nehrozí žádné masové stěhování, citované v perexu; zřejmě echo novinářovy otázky nebo reakce na články českého tisku o hrozící migraci slovenských Romů do ČR.

Plánovaný odchod Romů i rabování obchodů v únoru 2004 jsou – řazením informací v textu, nikoli explicitně – prezentovány jako důsledek snížení sociálních dávek. V poslední části, uvozené mezititulkem *Diskriminace Romů*, autor informuje o prohlášení Mezinárodní helsinské federace a Slovenského helsinského výboru, které případy rabování na východním Slovensku označilo za reakci na diskriminační zákon a požadovalo vyšetření policejního a vojenského zásahu proti Romům. Součástí článku byla také fotografie (dnes již na internetu nedostupná) s popisem *Romové před obytným domem v osadě na okraji obce Trhovišče několik dnů po incidentech a policejním zásahu*.

Pro analýzu diskuse k tomuto článku jsou důležité dva momenty. Autor článku a editoři Práva a Novinek považovali popisované skutečnosti za relevantní pro české čtenáře.⁹ V článku se nijak nezpochybňuje to, že Romové chtějí emigrovat kvůli nezaměstnanosti a sociální politice slovenské vlády, ani tvrzení organizací na ochranu lidských práv, že Romové jsou na Slovensku diskriminováni.

5.2 Lze se setkat s názorem, že internetové diskuse vlastně nejsou skutečné diskuse. Takový názor však pomíjí fakt, že podobná hodnocení užívají často sami dis-

⁸ Text a diskuse jsou dostupné na adresách <http://www.novinky.cz/02/77/95.html> a <http://www.novinky.cz/diskuse/02/58/49.html>. Tato diskuse, obsahující 285 příspěvků, probíhala od 15. do 18. 3. 2004. Poslední příspěvek, ze 17. 4. 2004, pravděpodobně nikdo z původních účastníků diskuse nečetl.

⁹ Za nerelevantní pro české čtenáře je článek označen jen v jediném příspěvku (Věd Věd, 16. 3. 2004, 01:34).

kutující k dosažení nejrůznějších komunikačních cílů a že i příspěvky prezentované jako nevážné obvykle dodržují nejzákladnější osnovu diskuse, tj. re/formulují problém a/nebo navrhnou jeho řešení.

V analyzované diskusi vyjadřovali mnozí účastníci obavy z emigrace slovenských Romů do České republiky; nejexplicitněji a nejvulgárněji formulováno: *Hlavně ne k nám! Já tady ty zasraný cikánský špíny NECHCI!!!!* (Tomáš Novák).¹⁰ Podle jedněch bylo řešením tohoto problému nepustit slovenské Romy do ČR: ... *Slovenští Romové míří na západ, čeští pohraničníci by měli mířit na východ! :-)* (Jura Outsider). Druzí navrhovali slovenské (i české) Romy přesídlit do zemí EU,¹¹ ale také na Sibiř, Kubu nebo do Iráku. Jak vidno, kromě vzdálenosti destinace od ČR hrály roli také obtížnost životních podmínek a/nebo tamější politická situace.

Řešení Pochybuju, že tihle cigáni vůbec vědí, kde Finsko nebo Irsko leží, takže by neměl být problém je po naložení do autobusu odvézt směrem na východ (pochybuju, že poznají světové strany), za Uralem jim říct, že jsou ve Finsku a ty co chtěli do Irska vyřítovat třeba v Moldávii.

(valentina třeškovová, 16. 3. 2004, 09:13)

V souvislosti s návrhy na vysídlení se několikrát objevil jeden z častých prostředků majoritního diskurzu o Romech, příslib finanční podpory jejich emigrace, resp. výzva ke sbírce na tyto účely. Viz např. *Návrh na anketní otázku: Přispěl/a byste na jednosměrné jízdenky, event. letenky rómských spoluobčanů do kamkoli?* (odie odie).

Třetím navrhovaným řešením problému migrace Romů (a romského problému vůbec) bylo slovenské (i české) Romy zlikvidovat.

(...) Moc by mne zajímalo, kde tito „chudáci“ jak se sami nazývají co nemají co jíst a musí rabovat a krást vzali na letenky? (...) Nabízím jim přepravu zdarma skříňovou Avii s výfukem dovnitř. Určitě by se nestalo, že se vrátí zpět a budou požadovat nové byty a sociální dávky.

(majdalenka apolenka)

V analyzované diskusi se objevily i odkazy na vyhlazovací politiku nacistického Německa (*cyklon, spalovna, konečné řešení*). Autor posledních dvou pak v témže smyslu užil několik narážek na románovou biografii velitele koncentračního tábora

¹⁰ Každý příspěvek má tyto složky: datum, nick a emailovou adresu diskutujícího, předmět (nejčastěji je uváděn nick nebo emailová adresa účastníka, na kterého autor příspěvku reaguje, nebo prvních několik slov vlastního příspěvku) a vlastní příspěvek. Pokud to není nutné pro bližší identifikaci příspěvku, uvádím dále jen nick. Citované příspěvky pravopisně ani jinak neupravuji.

¹¹ Viz *Navrhoval bych, aby se rozstěhovali do všech států EU paritně k počtu obyvatelstva v daných zemích. Pak bychom si při řešení problémů s nimi nemohli nic vyčítat a hned bychom si lépe rozuměli* (Tomáš Houška). Podobné návrhy byly často součástí polemiky s mezinárodní kritikou vztahu české majority k Romům (viz 5.3.5).

v Osvětlení (R. Merle: *Smrt je mým řemeslem*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění 1955). Viz např. ...*Kam s nimi? Mám recept od Rudolfa Langa* (cap carap, 15. 3. 2004, 20:25) a reakci jiného účastníka: ...*Cikáni jsou prostě cikáni, nezavděčíš se jim ničím, živíš je–nelíbí se jim to (...)* *Metody jsou různorodé – doporučoval bych Merleho metodu...* viz (zafod P, 17. 3. 2004, 22:53).

Podstatné přitom je, že i kdyby se tito diskutující chtěli aluzí na Merlův román vyhnout tabu, museli by jej – přinejmenším pro účely dané diskuse – interpretovat v zásadním rozporu s jeho intencí a obvyklými výklady. Jejich příspěvky tak opět potvrzují, že se (i ty nejne očekávanější) významy vyjednávají až v interakci. Ukazují také, že je třeba analyzovat nejen to, co lidé o nějakém tématu říkají/píší, ale také to, jak reagují na to, co o něm říkají/píší jiní. A konečně problematizují předpoklad, že texty líčící pronásledování Romů nacisty mluví samy za sebe, že je lze číst jen jedním způsobem.¹²

O relevanci příspěvku rozhodují sami autoři a ostatní diskutující, a tak je za návrhy na řešení problému romské migrace jejich likvidací třeba považovat i vtipy typu ... *CIKÁN ČTE CIKÁNOVI NÁPIS: CIKÁNI ZA 50 BEZ GUMY, BÍLÝ 700 S GUMOU. TO SE MI LÍBÍ, ŽÁDNÝ RASISMUS! CO JEŠTĚ PÍŠOU? BUNGE JUMPING!!!* (jan jan).

5.3 Z předchozích ukázek je patrné, že se diskutující často vyjadřovali – také, nebo výlučně – o českých Romech. Považovat takové příspěvky za rozšiřování tématu emigrace slovenských Romů by znamenalo nebrat mj. v úvahu, že jejich autoři mohli reagovat především/pouze na bezprostředně předcházející příspěvky a ostatní příspěvky a/nebo článek vůbec nečíst; že přechody od jednoho dílčího tématu k druhému (např. od kriminality k pozitivní diskriminaci), od slovenských Romů k českým a hlavně od konkrétních případů k obecným výrokům o Romech jsou charakteristické prakticky pro všechny internetové diskuse o tomto etniku; že ostatní účastníci příspěvky o českých Romech a/nebo o jiných tématech než jejich migrace za tematicky irelevantní neoznačili a někteří je dále rozvíjeli.

Účastníci diskuse k článku o plánované emigraci slovenských Romů tak mj. reagovali na jiné mediální texty o Romech (5.3.1); probírali, kde Romové berou prostředky na cestu do ciziny (5.3.2); zabývali se tím, jak emigrace Romů poškozuje pověst majority v cizině (5.3.3); kritizovali romskou politiku českého státu (5.3.4); odmítali kritiku chování majority vůči Romům ze strany EU, USA a mezinárodních organizací (5.3.5); vyjadřovali se o romském etniku a o vztazích mezi majoritou a Romy vůbec (5.3.6).

¹² K tomu, že účastníci hovoru užívají mediální texty k dosažení vlastních komunikačních cílů, srov. např. [Nekvapil, Leudar 2003].

5.3.1 Diskutující reagovali na jiné mediální texty o Romech.

5.3.1.1 Mediální texty poskytují každodennímu diskurzu o migraci Romů a o Romech obecně přinejmenším témata [k tomu srov. např. van Dijk 1991]. Jejich příjemci však nejen nejsou nepopsané listy papíru, ale s z/konzumovanými texty zacházejí podle vlastních potřeb a cílů; a – speciálně v žánrech jako internetová diskuse nebo „posezení s přáteli“ – utvářejí významy mediálních textů v bezprostřední spolupráci s jinými účastníky. K posledně uvedené možnosti srov. např. výměnu „nejlepších“ výroků Romů z reportáže R. Bajgara *Středověk 2004* z východoslovenských romských osad v *Reflexu*, č. 10, 2004 mezi nicky *Michal Ulrych* (16. 3. 2004, 10:47; 11:17), který daný text doporučil všem účastníkům pro zasmání, a *valentina třeškovová* (16. 3. 2004, 11:03).

5.3.1.2 Diskutující se vyjadřovali také k zprávám a jiným programům o Romech v televizi, zvláště veřejnoprávní. Viz např. příspěvek ironizující z pozice daňového poplatníka pořady ČT zabývající se Romy, humanitární akce, které podporuje, i ji samu (formulace „odboráři v tísní“ odkazuje k nadaci Člověk v tísní a snad i k tzv. televizní krizi z přelomu let 2000/2001).

Roky ti ČT za mé peníze vysvětluje, že máš zastaralé názory. Romové přeci touží po práci a akceptaci své kultury (...); Ty asi vycházíš ze špatných předpokladů, jen v Íráku jim bude dobře, sám pošlu peníze na cestu hned, jakmile ji „odboráři v tísní“ vyhlásí prostřednictvím ČT. Akci ČT „Práce v Basře je dost, dej Romům na cestu“ by měl podpořit každý slušný člověk, který s to s Romy myslí dobře.

(Věd Věd, 16. 3. 2004, 00:26)

Příspěvky vyjadřující se k televizním pořadům o Romech také ukazují, že dotyční vnímali obrazový materiál výběrově (autor následujícího příspěvku např. kladl důraz nikoli na chatrče, ale na satelit na jejich střechách a oblečení Romů), a s odvoláním na vlastní zkušenost při jeho komentáři volně přecházeli k tomu, co na obrazovce vidět nemohli/nebylo.

Satelit? Všimli jste při záběrech na jejich chatrče v rómských osadách, že měli někteří na střeše satelit!!!! A pak, že nemají co jíst!!! Přitom mají tepláky adidas, jenom sundaj doma zlatý řetězy a jdou hrát chudáčky do televize... Ví, co to je, když udělají zátaň na odbor sociálních věcí a péče o občany....

(socka pajdak, 16. 3. 2004, 17:20)

Dílčí, ale podstatnou informaci o diachronním aspektu majoritního diskurzu o Romech představuje fakt, že i nadále zůstává v obecném povědomí reportáž Josefa Klímy (v textu se mylně píše o Ivanu Klímovi) o Romech, kteří emigrovali do Kanady (TV Nova, Na vlastní oči, 5. 8. 1997), zřejmě nejznámější mediální text 90. let o emigraci Romů.

(...) Nejlepší by bylo kdyby Ivan Klíma nebo nějaký jiný investigativní novinář natočil reportáž o napojení slovenských cigánů na Al-Kajdu, na Guantanámu je ještě dost místa a je docela dost na západě.

(valentina těreškovová, 15. 3. 2004, 20:21)

5.3.1.3 Účastníci diskuse nezdědka navazovali na mediální text/y, aniž na to upozorňovali. Pokud se ale mluvčí zmiňovali o nějaké události a netematizovali svůj vztah k ní (neříkali např., že se stala v jejich rodišti), museli prostřednictvím výrazů jako *zapomínáš, vzpomeňte si* odkazovat na mediální texty, protože u anonymních partnerů žádné jiné společné vědění o dané události nemohli předpokládat. Jeden diskutující tak jinému např. připomněl případ z roku 1997, kdy byla starostka ostravského městského obvodu Mariánské Hory a Hulváky a dnešní senátorka L. Janáčková kritizována v médiích za to, že nabídla tamějším Romům příspěvek na letenky do Kanady výměnou za vrácení dekretu na obecní byty.

(...) Asi zapomínáš na to, jak jedna starostka tuším v ostravském okrese jim nabídla, že od nich vykoupí jejich byty, aby pak mohli odcestovat do Británie. A měla z toho pěkný malér :-(((S nima se jeden může akorát dostat do pěkného maléru.

(connie Francis, 16. 3. 2004, 00:37)

5.3.2 Účastníci diskuse probírali, kde Romové berou prostředky na cestu do ciziny.

Debata o tomto tématu jim mj. umožnila:

5.3.2.1 Přisoudit kategorii Romové/cikáni predikát „kradou“. V následující výměně viz zvláště ironický údiv, signalizovaný otazníky a emotikonem, nad tím, že by *romští spoluobčané* mohli krást.

to by mne zajímalo, kde vzali na ty letenky???

(Jenda Benda, 15. 3. 2004, 20:25)

Jenda Benda 20:25 Odpověď je jednoduchá: krádeže, šmelina atd.

(šlakolem Světa, 15. 3. 2004, 20:27)

to se mi nechce věřit. že by šmelina a krádeže? naši romští spoluobčané???) (...)

(Jenda Benda, 15. 3. 2004, 20:32)

5.3.2.2 Popřít tvrzení Romů, že jejich sociální situace je neúnosná, viz *zajímalo by mě kde berou z tech „malých“ sociálních davek na ty letenky?* (Radovan Radovan).

5.3.2.3 Konstatovat, že oni sami by na takovou cestu neměli prostředky a tak se označit za znevýhodněné (viz příspěvek citovaný v 5.4.1).

5.3.2.4 Kritizovat „romskou“ politiku státu, zvláště řešení situace Romů vracejících se z emigrace.

No neblázní!!! Zaplatí sami? To v žádném případě! Česká republika jim na letenku dá a pokud se jim tam nebude líbit a oni se vrátí, stát jim z našich daní koupí nový byt a postará se o sociální dávky!!! Vždyť to už tu jednou bylo! (...).

(vejunka Verunka, 16. 3. 2004, 07:51)

Diskutující, kteří se ptali, kde Romové vzali peníze na letenku, dělali vlastně totéž, co dělají ti, kteří se ptají po původu majetku lidí zbohatlých v 90. letech. V obou případech tato otázka implikuje, že dotyčný musel potřebné prostředky získat nelegálně, že slušný, obyčejný člověk by si to nemohl dovolit. Když tento případ zobecním: při mluvení/psaní o Romech, menšinách, lidé až na několik dobře identifikovatelných výjimek dělají slovy totéž, co jimi dělají v mluvení/psaní o něčem jiném. Zdůrazňování odlišnosti či dokonce deviantnosti např. diskurzu o Romech proto není dobrá strategie ani pro popis tohoto diskurzu, ani pro jeho případné ovlivňování.

5.3.3 Účastníci diskuse se zabývali tím, jak emigrace Romů poškozuje či poškodí pověst majority v cizině.

V této souvislosti se zmiňovali zvláště o možnosti, že budou zavedena víza a že příslušníci majority budou získávat v zemích EU hůř práci.

(...) neví někdo v této diskuzi, zda ve státech, kam cikáni směřují mají informace, že Češi nejsou jen černí příživovci, ale že jich podstatná část pracuje? (...) Všichni víme, že pokud EU zaplaví nejdříve cikáni, normální pracující člověk po takové zkušenosti s „Čechy“ si v evropské zemi ani neškrtně.

(James Bond, 16. 3. 2004, 08:55)

5.3.4 Diskutující kritizovali romskou politiku českého státu a vyzývali k následování politiky slovenské vlády.

Viz např. ... *Slysis to Spidlo ? Cigani se stehuji. Rychle si vzit ze Slovaku prikklad a udelat to co oni , aby se taky od nas odstehovali* (Zdeněk Snášel).

5.3.5 Účastníci diskuse odmítali mezinárodní kritiku chování české majority vůči Romům.

Kritické výroky představitelů zemí evropské unie, USA a mezinárodních organizací pro lidská práva na toto téma označovali jako projev neinformovanosti nebo pokrytectví. Autoři takto zaměřených příspěvků přitom reagovali na názory zahraničních médií nebo politiků, které mohli znát jen z českých, event. zahraničních médií. Např. autor následujícího příspěvku přechází naprosto plynule od informace o zemích, kam slovenští Romové směřují, k negativní charakteristice romského etnika a k polemice s názory obviňujícím Čechy z rasismu, resp. k popření toho, že by negativní vztah majority k Romům byl motivován něčím jiným než špatnými zkušenostmi s nimi.

(...) Jen ať si ti slavní Evropané vyzkoušejí na vlastní kůži, co zatím musíme snášet my. Jen ať poznají, co tohle etnikum dovede. Až jim tam začnou podle svých zvyklostí krást, přepadávat lidi, dělat bordel, vyřvávat po nocích a demolovat všechno kolem sebe. Pak i ti největší kritikové toho tzv. českého „rasismu“ hodně rychle pochopí, v čem je problém. Že důvodem odporu vůči cikánům vůbec není barva pleti!!

(Jaroslav Carda, 15. 3. 2004, 22:47)

Souhlasná reakce na tento příspěvek ukazuje, jak je v analyzované diskusi vyjednávána/potvrzována propojenost dílčích témat diskurzu o Romech – emigrace a odmítnutí obvinění majority z rasismu.

To Carda *Plně s tebou souhlasím, to se jim to vypráví, jací sou Češi rasisti! Schválně bych je všechny nastěhoval třeba do Finska! Ať si taky užijí a hned změni názor!*

(Honza, 15. 3. 2004, 22:55)

5.3.6 Diskutují se vyjadřovali o romském etniku a o vztazích mezi majoritou a Romy vůbec.

5.3.6.1 Stejně jako v jiných internetových diskusích o Romech diskutující často užívali obecnou kategorii Romové a spojovali ji např. s takovými vlastnostmi nebo aktivitami, jako např. „nepracují/nechtějí pracovat“. V členské kategorizační analýze jsou tyto vlastnosti a aktivity nazývány kategoriálně vázanými predikáty a zdůrazňuje se, že mluvčí volbou kategorie a predikátů realizují v konkrétní situaci konkrétní komunikační cíl [k tomu srov. např. Antaki 2004].

V dané diskusi sloužily predikáty přisuzované kategorii Romové/cikáni zejména jako zdůvodnění *návrhů* na nevpustění slovenských Romů do ČR a/nebo vysídlení slovenských a českých Romů jinam a/nebo na jejich likvidaci či sterilizaci. Předpokládat, že predikáty spojované s kategorií Romové legitimizují nějakou *akci* vůči nim, by bylo stejné, jako kdyby spolujezdci předpokládali, že když řidič vyhrožuje zabitím jinému řidiči, který ho ohrozil při předjíždění, míní to udělat, nebo to dokonce udělá.

V následující ukázce odůvodňuje vcelku reprezentativní výčet negativních charakteristik Romů, podpořený osobní zkušeností, návrh na sterilizaci Romů a použití zbraně proti těm, kteří by vnikli na cizí pozemek.

... Najde se výjimka ale většina cikánů jsou šmejdi. Kradou, nepracují, nedokáží se transformovat do společnosti, neuznávají hygienu a pokud někdo o nich něco řekne, tak je hned rasista. Máme firmu v Karlíně, kde nám cikáni opakovaně lezou do objektu a kradou. Když jsem dal cikána sebrat – od roku 2001 jeho 25!!! krádež registrovaná policií, tak ještě hulákal, že jsem špatný člověk! Navrhuji sterilizaci cikánů a uzákonění domovního práva. Když ti pak vlezou cikán na pozemek, tak mu ustřelíš hlavu.

(bob bobek, 16. 3. 2004, 09:16)

Tento příspěvek uvádím také jako argument na podporu pojetí diskurzu jako sítě textů propojených různými vztahy. Jeho autor totiž jednak odkazuje na neidentifikova(tel)né, nespíš mediální texty označující nějaké příslušníky majority vyjadřující se o Romech za rasisty; jednak – a to je mnohem méně časté – reprodukuje (míra přesnosti je irelevantní) výrok Roma adresovaný jemu samému.

Věta *Najde se výjimka ale většina cikánů jsou šmejdi* je pak variantou zdánlivého uznání, že ne všichni příslušníci nějakého etnika jsou takoví, jednoho z argumentačních postupů obvyklých v rasistickém diskurzu, raději diskurzu o etnických menšinách, které mluvčímu umožňují vyslovit negativní názor o nějaké skupině, aniž může být obviněn z předpojatosti vůči ní [přehled těchto argumentačních postupů viz např. van Dijk 1991].

5.3.6.2 Sami diskutující se nejčastěji – implicitně nebo explicitně – vyjadřovali jako příslušníci kategorie Češi, vymezené etnicky, ale hlavně politicky, jako stát, společnost. Viz následující příspěvek.

Migrace Nebojte se, k nam nikdo migrovat nechce, vezmou to rovnou tam, kde si vás nezmění podmínky pro přidělování podpory. A my pak zpětně narveme do EU poslední peníze jako penále za to , že špidlík špatně předpokládal a jeho Rex grosík špatně hlídal...začněte šetřit nebo balit, lepší to nebude.

(baba x, 15. 3. 2004, 21:47)

Toto MY tvoří s kategorií Romové relační pár [viz např. Nekvapil 2000/2001], a proto je pouhým přisouzením nějaké charakteristiky jedné kategorii implicitně přisouzen druhé kategorii opak. Mnohokrát už bylo také konstatováno, že příslušníci majority se často prezentují jako objekt/oběť negativních akcí Romů [viz např. van Dijk 1991]. Viz výše příspěvek nicku *baba x* nebo *To bude v belgii radosti, až jim předvedou svou romskou kulturu, kterou nám předvádějí 365 dnů v roce...* (Vlastimil Šimík).

Negativní zkušenost příslušníků majority s Romy, prezentovaná jako obecný princip nebo jako osobní zkušenost, představuje jeden z nejdůležitějších argumentů v polemice s kritiky vztahu majority k Romům. Autoři takto orientovaných příspěvků odmítají obvinění z rasismu jako důsledek nedostatku zkušeností s Romy, nebo je provázejí výroky typu *nejsem rasista, nevaďí mi černí, žlutí...* (rowdy rowdy, 16. 3. 2004, 08:53), zdůrazňující jejich nepředpojatost.

Pro pochopení náhledu většiny diskutujících na migraci Romů je důležité si uvědomit, že dotyční chápou vztah mezi majoritou a Romy nejen jako vztah např. mezi pracujícími a pobírajícími sociální dávky, ale také jako vztah mezi těmi, kdo jsou tady doma, a těmi, kdo jsou tu jen na návštěvě, a měli by se podle toho také chovat. V následující ukázce viz metaforu Romů jako parazitů, odkaz na jejich indický původ a označení příslušníků majority-hostitelů jako „původního obyvatelstva“, resp. „starousedlíků“. Tato pojmenování a větu *Je normální se na návštěvě chovat slušně* lze považovat za varianty jednoho z tematických prostředků diskurzu o Romech „Jsou tu na návštěvě/Nejsou tu doma“.

... Kdysi v Čechách žili Slované, Doudlebové, atd., časem po okrajích státu sem přirozeně nasácky kmeny německé, polské, maďarské. Toto mělo logiku. Pak sem najednou přitáhli cikáni, které Indie nechtěla – a nejenže dodnes parazitují na původním obyv., ale páchají zde kriminální činnost, nadávají starousedlkům, vyhrožují emigrací (kdyby pánbůh dal!), kladou si podmínky, apod. To přeci nemá logiku. Je normální se na návštěvě chovat slušně. Kde se mýlím?

(Borek Weich, 16. 3. 2004, 09:45)

Formulace *vyhrožují emigrací (kdyby pánbůh dal!)* pomáhá pochopit jeden z podstatných momentů majoritního diskurzu o migraci Romů. Účastníci diskuse emigrací Romů vítají jako možnost, jak se zbavit Romů a/nebo obvinění z rasismu, současně ale odmítají, že by odchod Romů mohl být komunikačním aktem svého druhu, sdělovat něco jim nebo cizině.

5.3.6.3 To, že v názoru na soužití s Romy panuje mezi příslušníky majority velká shoda, potvrzují v analyzované diskusi mj.: komentáře fotografie romské rodiny z úvodního článku (5.3.6.3.1); ironické obviňování ostatních účastníků diskuse z rasismu (5.3.6.3.2); příspěvky, jejichž autoři předstírají, že jsou Romové (5.3.6.3.3); polemiky s Romy (5.3.6.3.4); polemiky s *bílými zastánci* Romů (5.3.6.3.5).¹³

5.3.6.3.1 Komentáře fotografie romské rodiny z úvodního článku.¹⁴ Viz následující příspěvek.

Taková hezká rodinka. Maminka kapsářka, tatínek kriminálník a ta holčička se tak hezky směje. Těší se na hezké hračky v Belgii. Rodiče by raději na hory do Finska. Už jim tam chystají pěkné ubytování. Upozornujeme, nejsou to cigoši jsou to Evropani, tak jim nebraňte. Tatínek říká ja Rom, to myslel Roma -Rím, tak že Italové. Palermo je plné podobných. Hura do Evropy. Jenom ne do Prahy. Pa pa

(Jirka Hodny, 16. 3. 2004, 00:09)

Je zřejmé, že tento diskutující mohl danou fotografii „číst“ takto jen díky příslušnosti vyfotografovaných ke kategorii, s níž je spojován predikát „páchají trestnou činnost“. Při popisování „vzhledu“ osob na fotografii se autor pisatel opíral o znalost predikátů spojovaných s kategorií Romové/cikáni, při popisování jejich mentálních stavů využil informace z úvodního článku. Jeho text tak dokládá, že mluvčí – a to i při popisování toho, co vidí – často využívají víc zdrojů.

¹³ Srov. *Dívali jste se na včerejší debatu na ČT2? Bylo tam tolik bílých zastánců, že se až divím. Kde se berou? Je třeba se cikánů zastávat a dělat z nich chudáky?* (...) (rowdy rowdy, 16. 3. 2004, 09:04).

¹⁴ Srov. analýzu hovoru o novinové fotografii Romů během „posezení po sportu“ [Nekvapil, Leudar 2003].

5.3.6.3.2 Ironické obviňování jiných/ostatních účastníků diskuse z rasismu.

Autor následujícího příspěvku si ironické vyznění svého příspěvku „pojistil“ uvedením celé sady negativních vlastností a aktivit Romů. Z hlediska pojetí diskurzu jako sítě textů a reakcí na ně a na jiné reakce je důležité, že nejprve odkázal k požadavkům a hrozbám Romů z nespécifikovaného, ale ostatním účastníkům jakoby dostupného zdroje (viz *Slyšeli jste to...*); poté polemizoval s tvrzením, že Romy nelze od-suzovat jako celek; a nakonec uvedl další z oblíbených vtipů o cikánech, o jejich odporu k práci.

Rasisti nechápete to!!! Nechápete to. Mají právo na pěkný byt, čisté oblečení, auto a dovolenou u moře, plné konto. Chceme sociální smír, tak jim to dejme. Slyšeli jste to, že když jim to nedáme, tak dojde na zabíjení a půjdou si to vzít do našich domovů. Zná-silní naše dcery a podřežou nás. Nejsme přeci rasisti, tak nemůžeme říkat o nich takové špatné věci, jako „cikáni líný, nemorální zvěř. Díleři drog, pasáci vlastních dětí apod. Jeden měl křeče v rukách. Doktor zjistil, že je má vždycy, k dyž se ho zeptal, kde pracuje. Jste rasisti!

(Jirka Hodny, 15. 3. 2004, 23:56)

5.3.6.3.3 Příspěvky, jejichž autoři předstírají, že jsou Romové.

Jako každý karikaturista musí tito diskutující vybírat obecně známé a hodnotově jednoznačné rysy. Podle provokatéra vydávajícího se za bývalou romskou prostitutku (viz jeho emailovou adresu cigoska.za.pade.@seznam.cz) Romové nadávají pří-slušníkům majority do rasistů; živí se prostitucí; hromadí zlato a zneužívají systém sociálních dávek.

Ste razisti a bílí socky! Starej vozí bílí holky do nemecka a Jugošky. A mi nakúpil zlata plnú hromadu. Do ústí a ostravy si zajedu akorát pro podporu. Stejně nemam jinou ro-botu!

(cigánka zo Slovenska 15. 3. 2004, 20:25)

5.3.6.3.4 Polemiky s Romy.

Diskutující polemizují nejčastěji s názory Romů, které znají z médií nebo které jim na základě médií přisuzují, a uvádějí další negativní charakteristiky Romů, např. to, že dovolují dětem kouřit. Odmítavý postoj k tomu, co Romové „říkají“, dobře dokumentují zvolená verba dicendi, viz „vykřikovat“ a „ohánět se“.

Pořád vykřikujou, že děti mají hlad. Tak bych jim spočítala, co stojí cigarety, kolik pro-hulí za měsíc ze sociálních dávek a kolik by za to nakoupili masa, ovoce a chleba pro děti. A hrozně by mě zajímala jejich argumentace na takhle položenou otázku. Kouřit je nikdo nenutí a ani to není potřeba k životu. A to pomínu že u nich (myslím toto et-nikum) hulí děti třeba už od šesti let (což jsem viděla na vlastní oči). Proč jim tohle ne-vysvětlí kurátoři? Nekuř a budeš mít na jídlo. Čímpak by se oháněli přístě....?

(Verča Berča, 16. 3. 2004, 15:11)

Něco jiného je, když diskutující polemizují s účastníkem, kterého – na základě jeho nicku nebo názorů – považují nebo označují za Roma. (Analytik si přitom nemůže být jist ani tím, zda se dotyčný do Roma stylizuje, ani tím, zda mu to jeho oponent „věří“.) V prvním příspěvku následující výměny se objevil obvyklý argument Romů a jejich zastánců, že příslušníci majority kradou také, ale že jejich kriminální delikty mají menší publicitu. Oponent antcipoval další obvyklý argument, totiž že Romové se ve své situaci neocitli vlastní vinou, a připojil variaci na rozlišování mezi slušnými Romy a (typickými?) Romy, jako kritéria mu posloužily užívání internetu a dodržování osobní hygieny. Jen na okraj dodávám, že věta *Bytí tebou, tak se cikánů nezastávám a jsem rád, že tu můžu bydlet a pracovat* vychází z předpokladu, že Romové nejsou v ČR doma (viz 5.3.6.2).

(...) no jo to se opet maj ocem gacove, ocem krouhat, ale jak gaco-cech zamorduje cecha pro trochu benzinu tak to mlci, ale cigan, jak je na obzoru tak to vsude hori, ste jen blbci, nic jineho neumite nez kazdeho pomlouvat, starejte se o sebe, kolik vasich lidi je za mrizema za kradez, tunelovani penez, atd., to vi muzete ze

(Jirka B., 15. 3. 2004, 21:49)

(...) Ty budeš asi cikán vid'? Ani nedopíšeš příjmení. To bude zřejmě BALOG. Buď v klidu o tobě to asi nebylo, když sedíš u NETU a umíš psát. Bytí tebou, tak se cikánů nezastávám a jsem rád, že tu můžu bydlet a pracovat. Já umím rozlišit cikány co se koupou pravidelně protože mají kde a ty co jen smrděj. A neříkej už, že zato NĚKDO může. Jsou to individua neschopný samostatného života. Jo a nezapomeň se vykoupat.

(a a, 16. 3. 2004, 08:23)

5.3.6.3.5 Polemiky s bílými zastánci Romů

Polemikami s jinými účastníky diskuse se budu zabývat v 5.4.2, zde se zastavím u kritických zmínek o mediálně známých zastáncích Romů. Viz např. výměnu, jejíž oba aktéři se nesouhlasně vyjádřili k tomu, že prezident navrhl jako kandidátku na soudkyni Ústavního soudu advokátku Kláru Veselou-Samkovou (Věd Věd, 16. 3. 2004, 00:52; 16. 3. 2004, 01:17; connie Francis, 16. 3. 2004, 01:01; 16. 3. 2004, 01:18).

Z hlediska zde prosazovaného pojetí diskurzu i tématu studie je však důležitější příspěvek, který tuto výměnu vyvolal. Jeho autor v něm nicku *Steve Billington* vyložil mediálně známý případ rodiny Červeňákových, zastupované právě K. Veselou-Samkovou.

No Steve, u nás v Ústí nad Labem byla jedna rodinka Červeňákových. Zdemolovali dům přidělený od města a projevíli přání jet zpátky na Slovensko odkud pocházejí. Radnice jim na to dala 80 tisíc a za půl roku byli zpátky a do roka a do dne obdrželi od vlády 800.000Kč, aby stahli stahli svou žalobu na náš stát, že je „vyhnal“ do rodné země. Jako odměnu pro právníčku co účinně pomohla vydírat stát, jí president republiky nabídl místo v Ústavním soudu ČR s platem 120 tis. STACÍ????

(Věd Věd, 16. 3. 2004, 00:52)

5.4 Analytikův popis jako hypotéza

Výsledkem popisu toho, nač se v úvodním článku a/nebo v příspěvcích jiných účastníků zaměřují sami účastníci diskuse, je obvyklý repertoár na sobě v zásadě nezávislých prostředků a postupů daného diskurzu, navíc vyabstrahovaných z celé diskuse, tedy z entity, která pro aktéry nebo jejich absolutní většinu velmi pravděpodobně neexistuje. Má-li tato analýza poskytnout víc, je třeba považovat dosud podaný popis materiálu jen za hypotézu o podobě diskurzu o migraci Romů a hledat cesty, jak ji ověřit.

5.4.1 Jedna možnost je zaměřit se na texty obsahující více prostředků daného repertoáru a zkoumat, jak je mluvčí kombinují. Např. v následujícím příspěvku je otázka, kde Romové berou peníze na cestu, vlastně dvojnásobnou kritikou vlády: normální rodina si nemůže jen tak vycestovat; vláda zajistí Romům nejen prostředky na cestu, ale navrátilcům dá nové bydlení, a ti ho opět zdevastují. Pro autorku přitom není rozdíl mezi tím, když – nejspíš na základě znalosti nějakého mediálního textu – tvrdí, že se (táž) vláda zachová stejně jako v minulosti, a tím, když – na základě vlastní zkušenosti nebo toho, co se o Romech obecně ví – tvrdí, že Romové, o kterých se píše ve výchozím článku, budou v cizině krást a po návratu devastovat přidělené byty. Příspěvek uzavírá obvyklý argument vůči zastáncům Romů, tj. to, že Romy neznají.

tak já nevím. Ale z jistotou mohu říct a to pracujeme s manželem děti jsou na svém a nemohli bychom si dovolit jet jen tak někam do světa s celou rodinou. Kde na to ta černá havěd vezme peníze. Doufám, že jim na to uvolní vláda peníze a oni se za pár měsíců vrátí, dostanou byt ev. domek a mohou devastovat dál. Lituji lidi v těchto zemích. Doufám že mají své přibýtky dobře zabezpečeny. A prosím vás všichni vy, kdož se jich zastáváte, máte možnost se přestěhovat do jejich blízkosti.

(lenka nováková, 16. 3. 2004, 06:36)

5.4.2 Průkaznějším testem adekvátnosti analytikova popisu jsou lokální interakce účastníků diskuse. Zde se zaměřím jen na výměny mezi nositeli většinového názoru na Romy a *bílými zastánci* Romů.

5.4.2.1 Nejvíce negativních reakcí vyvolal úvodní příspěvek nicku Andy Machalíková, obsahující obvyklé argumenty zastánců Romů: obvinění majority z cynismu; prezentaci obtížné sociální situace Romů jako důsledku nízkých sociálních dávek a nedostatku pracovních příležitostí a paralelu mezi romskou emigrací a emigrací příslušníků majority (není jasné, jestli autorka míní jen emigraci před rokem 1989).

všichni tady jste neuvěřitelní cynici. Ti lidé nemají na Slovensku z čeho žít, žijí v polorozpadlých boudách, jejich děti musí chodit nahé, protože nemají peníze na oblečení, sociální dávky jim sotva stačí na jídlo a práci jim nikdo nechce dát. Jak byste na jejich místě tuto situaci řešili vy? Kolik lidí emigrovalo z Československa kvůli menším pro-

blémům? A kolik Čechů šlo za lepším životem do zahraničí, přestože se měli v ČR poměrně dobře?

(Andy Machalíčková, 16. 3. 2004, 09:23)

V reakci na *technické dotazy*, kde tito *hladoví a nazí ubožáci* vzali peníze na letenky a na cigarety a proč jsou tak tlustí (Jaroslav Carda, 16. 3. 2004, 09:45), *Andy Machalíčková* napsala, že podle úvodního článku se Romové na letenky jen informovali a fotografii z článku a jí podobné označila za tendenční. Viz *...myslím si, že protirómsky naladění fotografové a novináři si záměrně vybírají takové extrémny, aby pověst Romů ještě více poškodili* (Andy Machalíčková, 16. 3. 2004, 09:50). V dalším příspěvku (16.03. 04, 09:53) pak svému oponentovi připomněla, že jedna slovenská poslankyně se neúspěšně pokoušela vyžít s nově stanovenými sociálními dávkami (na serveru Novinky.cz se o tom psalo 11. 3. 2004). Jak vidno, nositelé většinového názoru na Romy a zastánci Romů se liší tím, co o Romech říkají, i tím, na které texty odkazují.

O tom, nakolik příspěvky nicku *Andy Machalíčková* vybočovaly z toho, co se v dané diskusi psalo, svědčí také následující ironická reakce (příspěvek nicku *J Macura*) a vážně míněný, nebo jen rétorický názor, že jde o provokaci (příspěvek nicku *j a*).

To Andy Souhlasím s Tebou, je to tady samej cynismus. Hlásím se k adopci jednoho rabujícího cikána s rodinou a vyzývám všechny, aby mne následovali. I Rom je člověk a má právo se napít, zakouřit si a zahrát na automatech, copak to nikdo nechápe???

(J Macura, 16. 3. 2004, 11:16)

!!!!!!!!!Andy!!!!!!???? ??? To snad opravdu můžeš myslet jen jako provokaci. !!!!Pokud příspěvek neslouží k rozprouzení příspěvků, tak doporučuji přestěhovat se do jejich susedství...

(j a , 16. 3. 2004, 10:02)

Většina oponentů označila nick *Andy Machalíčková* za nekompetentního člena majoritní společnosti, který na rozdíl od ostatních neví, že Romové sociální dávky prohrávají v automatech atd., a proto je jeho kritika irelevantní.

Milá Ando, už jsi určitě stará dost, abys mohla vědět, že cikáni u nás i na Slovensku své dávky prohulí, naházejí do výherních automatů a profetují(...) Tvje morální kritika této diskuze proto není na místě, chýť se za nos ! Cikáni prostě nikdy dělat nebudou !!!!!

(James Bond, 16. 3. 2004, 10:37)

Podle oponentů je totiž realita romsko-českého soužití tak jednoznačná, že by v kontaktu s ní musel každý zastávce Romů nutně změnit názor. Viz následující reakci diskutujícího vystupujícího z pozice dvojnásobné autority, obyvatele východního Slovenska a manžela sociální pracovnice, která s tamějšími Romy pracuje a z níž zkušenosti s nimi udělaly realistku.

(...) som z vychodneho Slovenska, zije tam vela ludi bez prace a teda zo soc. davok. tak preco aj oni nerabuju a nevyhrazaju sa? neviete co pisete. skuste tu zit a pochopite. moja manzelka je socialna pracovnica a chodi aj do terenu ked som ju po vyske presviecal, ze si ma najst lepsie miesto bola plna nadsenia ako vsetko zmeni, dnes je realista. viac ludi co tu pisu ake su to chudata by malo skusit s nimi zit. btw 2 pracujuci manzelia na vychode nezarabuju zdaleka tolko, co oni mali za davky.

(Pet Pet, 16. 3. 2004, 11:21)

5.4.2.2 Ačkoli s dvojicí kategorií (relačním párem) zastánci Romů – normální Češi pracují sami diskutující, je třeba s ní při analýze zacházet obezřetně. Nejde totiž o to, jestli někdo zastánce Romů opravdu je, ale o to, že v určitém momentě a za určitým účelem mluví/píše jako zastánce Romů, resp. o to, že zastánce Romů a normální Čech jsou dvě pozice subjektu, sociální identity [k tomu srov. např. Potter 1996; Fairclough 2003] v diskurzu o migraci Romů.¹⁵ V příspěvcích nicku *Andy Machalíčková* rozdíl mezi „být zastánce Romů“ a „mluvit jako zastánce Romů“ splývá, v následujících příspěvcích nicku Trill Trill@seznam.cz (dále jen Trill) je však dobře patrný.

Tento diskutující totiž do diskuse rozhodně nevstoupil jako zastánce Romů. Ve svém prvním příspěvku postavil do kontrastu pracující příslušníky majority a rabující Romy, viz *Dnes jsem mněl opravdu těžkej den...jako každý jiný: a ... co takhle převzít názory a řešení problémů od našich černých bratrů a jít si něco vyrabovat...* (15. 3. 2004, 22:09). Poté se ale v ostré reakci na příspěvek jiného účastníka, zřejmě vymazaný administrátorem kvůli obsahu (viz citátově užitě výrazy „negr“ a „debilní“ v Trillově druhém příspěvku), označil za realistu a argumentoval – jako to dělají zastánci Romů – vlastní zkušeností s „užitečnými“ Romy. Viz (...) *Nejsem extrémista, ale realista a znám x „negrů“ co jsou víc k užítku než taková „debilní“ náckové jako jsi ty!* (Trill, 15. 3. 2004, 22:23).

Jeho oponent s odvoláním na zkušenost většiny účastníků i svou vlastní označil pozitivní zkušenost s Romy za irelevantní (22:31) a ve svém dalším příspěvku se ohradil proti označení *náček* a touto variací na výroky typu „nemám nic proti černochům“ znovu zdůvodnil negativní vztah k Romům jejich chováním (22:34).

to trill jak se tak divam na ostatni reakce, tak si z toho tycho prispevku moc delat nebudu. Ty mozna znas ok cigany, ale ja teda ne(mozna by to zmenilo muj postoj, ale takhle ...).

(Usama – Bin Laden, 15. 3. 2004, 22:31)

¹⁵ Totéž platí samozřejmě i pro ostatní žánry tohoto diskurzu (televizní debata, posezení po sportu, atd.), ale v jejich většině mluvčí nemůže v krátkém časovém úseku pozice subjektu měnit, protože ostatní diskutující nebo čtenáři/posluchači/diváci vědí, co dotyčný člověk říká/píše i dělá obvykle nebo co řekl/napsal nebo udělal někdy předtím, a tak mají sklon považovat ho např. za zastánce Romů, nikoli jen za někoho, kdo tak v daném momentě mluví/píše/jedná.

(...) říkej me treba ze jsem xenofobni, nebo rasista, ale ne nacek. Bejt nacek není jen ov rasismu, ale taky antisemitismu a o ultrapravicí to se mnou snad souhlasis ne?

(Usama – Bin Laden, 15. 3. 2004, 22:34)

Trill Usamovo ohrazení akceptoval. Zobecňování negativních zkušeností majority s Romy však odmítl jako něco, co porušuje nějakou normu (viz *není ti trapně odsuzovat všechny a především?*) a co může v důsledcích vést až k jejich fyzické likvidaci.

Ok, ok. Uznávám...a není ti trapně odsuzovat všechny a především? Vem si pitbulu, je to občas nebezpečné plemeno, tak proč je taky nevyhubit všechny. A co obyvatelé z arabských zemí...mají jiné myšlení tak co takhle kobercové bombardování... možná někoho oslníš svou květnatou mluvou, ale blboun zůstane vždy blbounem...i když něco zná(ale nerozumí svým slovům).

(Trill, 15. 3. 2004, 22:44)

Podstatná je Trillova reakce na příspěvek, jehož autor napsal, že sice také zná *pár slušnejch Romů, co se snaží žít jako obyčejní lidé, ale ti z SK k nim určitě nepatří!* (viz *média*) (Honza, 15. 3. 2004, 22:27). Ukazuje totiž, že příslušník majority označující se v jednom příspěvku ve vztahu k Romům jako realista, může v jiném tvrdit, že to jsou příživníci (jinde mluví o parazitech), a současně s odvoláním na demokratické ideály (*Masaryku, ty to vidíš*) kategoricky odmítat odsuzování celého etnika a návrhy na jeho likvidaci jako rasismus.

(...) nemyslíš si že je to nějaké vadné? Jsi taky rasista? Další co je nacpal všechny do pytle a poslal do sprch bez vody?...Masaryku, ty to vidíš. Nesnáším příživnictví (na to komunisté mněli fajn metody), ale proč tolik negace...všichni za to nemůžou, nebo ty si myslíš že každý jedinec daného národa je stejný?...hi...víc ti ktomu asi neřeknu...jsi k smíchu. Dej si facu a jdi spat.

(Trill, 15. 3. 2004, 22:34)

To, že Trill zaujal subjektivou pozici zastávce Romů v reakci na jiný příspěvek, dokládá, že volba této (a jakékoli jiné) subjektivé pozice je situačně/interakčně podmíněná. Skutečnost, že takto reagoval na příspěvek vymazaný redakcí, vede k úvaze, zda v dané chvíli mluvil jako zastávce Romů, nebo jako někdo, komu vadí *příživnictví* Romů, ale odmítá otevřenou nenávist vůči nim. Toto pojetí normálního Čecha se mu však u ostatních nepodařilo vyjednat.

6. Závěr

V analyzované diskusi se vyskytla většina tematických elementů a argumentačních postupů charakteristických pro diskurz o (různých aspektech) soužití majority a Romů: neochota pracovat, zneužívání sociálního systému; vtipy o cikánech atd. [srov. Homoláč, Nekvapil, Karhanová 2003].

Internetové diskuse jsou jen jedním žánrem majoritního diskurzu o migraci Romů a tento diskurz je jen jedním z mnoha možných diskurzů o Romech (navíc jde o analytikův konstrukt). Přesto lze na základě této analýzy formulovat hypotézu, že pro majoritní diskurz o migraci Romů, resp. o Romech vůbec je charakteristické mj. to, že diskutující volně přecházejí k jiným „romským“ tématům a že takové rekontextualizace migrace Romů nevzbuzují negativní odezvu nebo jsou dokonce dále rozpracovávány.

Diskutující užívali dva interpretační repertoáry: rozsáhlejší a frekventovanější repertoár X – (jen ilustrativně) „hlavně ať nepřijdou k nám“, „ať v cizině vidí, že nejsme rasisti“, „slušných cikánů je procento, promile“; a repertoár Y – „Romové odcházejí (také) kvůli špatné sociální situaci a kvůli nenávisti majority“, „Češi také odcházeli za lepším“, „neházejte je všechny do jednoho pytle“.

Tyto interpretační repertoáry musí být součástí kognitivního vybavení jednotlivých diskutujících a ti je jakožto členové české majoritní společnosti v různé míře sdílejí s ostatními. Jediná přijatelná odpověď na otázku, jak je možné, že diskutující repertoáry do značné míry sdílejí, je, že každý z nich byl a je – v různém rozsahu a intenzitě – vystaven části sítě všech textů o migraci Romů a reakcí na ně. Proto je třeba zkoumat to, jak a proč jsou jednotlivé prostředky těchto repertoárů užívány v interakci, event. případy, kdy existenci těchto repertoárů reflektují sami aktéři.

Interpretační repertoáry X a Y by bylo možné nazvat např. „protiromský“, resp. „proromský“ nebo je charakterizovat pomocí pozic subjektu s nimi spojených a mluvit o repertoáru užívaném normálními, pracujícími příslušníky majority, resp. o repertoáru užívaném zastánci Romů. Nevýhodou prvního řešení je, že pojmenování „proromský“, resp. „protiromský“ jsou hodnotící. Nevýhodou druhého to, že uzavírá cestu k tomu, aby mohl být souvšyk prostředků obou repertoárů v jednom textu nebo ve více textech téhož autora interpretován nikoli jako (postojový) hybrid, ale buď spojován s „realisty“, dosud ne zcela vyhraněnou pozicí subjektu v diskurzu o Romech (viz 5.4.2), nebo – a to je nejjistější – interpretován jako odraz aktuálních komunikačních cílů daného mluvčího.

Diskurzni analýza se sice hlásí ke kvalitativnímu výzkumu, ale analytik řadí jistý jev k charakteristickým prostředkům zkoumaného diskurzu mj. na základě jeho četnosti. Nabízejí se ale i jiné cesty, např. zkoumat užívání ironie, které předpokládá, že druzí vědí, jak se věci ve skutečnosti mají.

Ještě spolehlivější cestou je zaměřit se na názory, které vyvolaly negativní ohlas, a na základě jejich zkoumání formulovat hypotézu, snadno verifikovatelnou v nějaké další internetové diskusi, že v diskurzu o migraci Romů se v marginální, jinými mluvčími zpochybňované pozici ocitne každý, kdo a) bude akceptovat důvody k emigraci, které uvádějí sami Romové, nebo uvede jiný důvod než snahu zneužívat azylový systém v jiné zemi; b) povede paralelu mezi emigrací příslušníků majority za socialismu a romskou emigrací; c) odmítne (jedno, zda vážné, nebo nevážné) návrhy na vysídlení Romů.

JIŘÍ HOMOLÁČ působil od roku 1989 do roku 2002 na katedře českého jazyka FF UK (dnes Ústav českého jazyka a teorie komunikace) nejprve jako interní aspirant a od roku 1991 jako odborný asistent. Od roku 2002 pracuje jako lektor na Tokyo University of Foreign Studies. Knižně publikoval práce *Intertextovost a utváření smyslu v textu* (1996) a *A a černá kronika...!* (1998). Jako autor a editor (spolu s J. Nekvapilem a K. Karhanovou) se podílel na sborníku *Obraz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989* (2003). V současnosti připravuje práci o internetových diskusích o Romech.

Literatura

- Antaki, Ch. 2004. *Analysing talk and text. A course for the Universidad Autónoma de Barcelona*. [online]. Leicestershire: Loughborough University. [cit. 24. 4. 2006]. Dostupné z: <<http://www-staff.lboro.ac.uk/~ssca1/tthome.htm>>.
- Austin, J. L. 2000. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofia.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse*. London: Routledge.
- Francis, D., S. Hester. 2004. *An Invitation to Ethnomethodology. Language, Society and Interaction*. London: Sage.
- Hausenblas, K. 1996. *Od tvaru k smyslu textu. Stylistické reflexe a interpretace*. Praha: Desk Top Publishing FF UK.
- Homoláč, J. 1996. *Intertextovost a utváření smyslu v textu*. Praha: Karolinum.
- Homoláč, J., J. Nekvapil, K. Karhanová (eds.). 2003. *Obraz Romů v středoevropských masmédiích po roce 1989*. Brno: Doplněk. (viz též <<http://ulug.ff.cuni.cz/projekty/romove/index.htm>>).
- Jaworski, A., N. Coupland (eds.). 2001. *The Discourse Reader*. London: Routledge.
- Nekvapil, J. 2000/2001. „Sociální kategorizace v interkulturním kontaktu.“ *Češtinář* 2000/2001 (11): 38–52, 72–84 (viz též <http://ulug.ff.cuni.cz/sylaby/soc_kateg.htm>).
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2002. „Sekvenční struktury v mediálních dialogických sítích.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38: 483–499.
- Nekvapil, J., I. Leudar. 2003. „O českých masmédiích z etnometodologické perspektivy: romská identita v dialogických sítích.“ *Slovo a slovesnost* 64: 161–192.
- Phillips, L., M. W. Jørgensen. 2002. *Discourse Analysis as Theory and Method*. London: Sage.
- Potter, J. 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage.
- Potter, J., D. Edwards. 2001. „Discursive Social Psychology.“ Pp. 103–118 in W. P. Robinson, H. Giles (eds.). *The New Handbook of Language and Social Psychology*. London: John Wiley & Sons Ltd.
- Potter, J., M. Wetherell. 1992. *Mapping the Language of Racism. Discourse and the Legitimation of Exploitation*. New York: Columbia UP.
- Schiffrin, D., D. Tannen, H. E. Hamilton (eds.). 2001. *The Handbook of Discourse Analysis*. Malden, MA, Oxford: Blackwell.
- Titscher, S., M. Meyer, R. Wodak, E. Vetter. 2000. *Methods of Text and Discourse Analysis*. London: Sage.
- van Dijk, T. A. 1991. *Racism and the Press*. London, New York: Routledge.
- van Dijk, T. A. 2003. „The Discourse – Knowledge Interface.“ Pp. 85–109 in R. Wodak, G. Weiss (eds.). *Critical discourse analysis. Theory and interdisciplinarity*. London: Palgrave.